

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

ÕIGUSTEADUSKOND

Kriminaalõiguse- ja protsessi kateeder

ÕIGUSLIK
JÕHMUTAMINE

RIHO EREND

KURITEO MOTIIV JA EESMÄRK

Diplomitöö

Juhendaja prof. I. Rebane

1982

1. peatükk

KURITEGELIKU KÄITUMISE MEHHAANISM NING

MOTIIVI JA EESMÄRGI KOHT SELLES

§ 1 Kuritegeliku käitumise mehhanismi mõiste

Inimesele on omane teatav reageerimine mingitele nähtustele ja asjaoludele. Uurides J.P. Pavlovi õpetust kahest signaalsüsteemist, näeme, et inimesed käituvad hoopis teisiti kui teised elusolendid maailmas. Inimese käitumist võib vaadelda kahest erinevast küljest: bioloogilisest ja sotsiaalsest. Bioloogilistest esinevad nn. vältimatud tingimused igasuguste vajaduste rahuldamiseks nagu söömine, hingamine, loomulike vajaduste rahuldamine ja nii edasi. Sotsiaalse käitumise aluseks on kogemused ja kasvatus, mida üksikisik omandab teistelt inimestelt. Selle teise tunnuse alusel inimene sotsialiseerub. Ta ei saa eksisteerida ühiskonnas üksinda, peab suhtlema teiste indiviididega, kontakteeruma nii psüühiliselt kui ka materiaalselt. Seoses sellega saab isik uusi kogemusi ja areneb edasi. Karl Marx ütleb inimese kohta: "Indiviid on ühiskondlik olend. Seetõttu iga tema eluavaldus - isegi siis, kui see esineb mitte just otseses kollektiivses (ühiselt teostatud) vormis - osutub ühiskondliku elu avalduseks ja selle kinnituseks." /15, lk.590/

Kummatigi käituvad inimesed erinevalt ja kõik, mis tõukab inimest midagi tegema, peab ju läbima tema teadvuse. /16, lk.25/ Ajus talletatakse informatsioon, millele vasta-

valt inimene reageerib ehk käitub teataval viisil. Indivii- did saavad aga nähtustest aru omamoodi, vastavalt arusaama- le ka käituvad teataval, igapäevase omasel viisil. Tõsi küll, kui lähtuda filosoofia kategooriatest "üksik ja üldine", sel- gub, et inimeste käitumisele on omased ühised jooned, mis vastavad teatava sotsiaalse grupi poolt tunnetatud käitumis- normidele, ühiskonna poolt heakskiidetud ja omaksvõetud nn. käitumistasanditele. Kuid inimeste käitumise selles tasandis on täheldatavad hälbed. Kui pannakse toime tegu või käitu- takse nii, nagu see on ära toodud kriminaalkodeksites, loe- takse sellist käitumist kuritegelikuks ja tegu, mis toime pannakse - kuriteoks. Sellises teos leiab väljenduse selle toimepanija teatav eitav hoiak ühiskonna sotsiaalsete väärtuste suhtes, mida kaitseb kriminaalseadus. Seda hoiakut ni- metatakse mõnikord ka negatiivseks sotsiaalõiguslikuks hoiakuks. /10, lk.140/

Et isik paneks toime kuriteo, peavad peale nega- tiivse sotsiaalõigusliku hoiaku esinema veel teatavad sub- jektiivsed ja objektiivsed tingimused. /7, lk.85/ Krimino- loogilises kirjanduses soovitatakse grupeerida asjaolud, mis tingivad kuriteo toimepanemise, järgmiselt:

- 1) isiku kõlbelise palge deformeerumine, mis aitab kaasa tema ühiskonnavastase hoiaku tekkimisele;
- 2) eluline situatsioon või ajend, mis aitab kaasa kuriteo toimepanemisele;
- 3) tingimused, mis hõlbustavad kuritegelike taga- järgede saabumist. /22, lk.85/

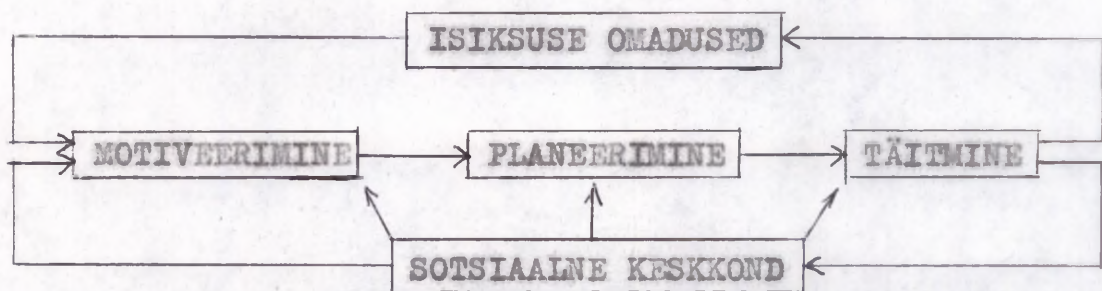
Mõned teadlased aga rõhutavad kuriteo etioloogias kaht aspek-

ti: inimeste elu sotsiaalseid tingimusi ja kurjategija isiksust. Esimesed moodustavad nn. "makromaailma", milles tekivad ja toimivad kriminogeensed faktorid. Teine aspekt hõlmab kurjategija isiksuse probleeme, tema sotsiaalset, kõlbelist ja õigusliku orientatsiooni, haridust, kasvatust jms., ühiskonnastaste ilmingute "mikromaailma" /28, lk.5/. E.A. Lukaševa eristab inimese käitumise kaht külge õiguslikus sfääris: välist külge, see on vastavust või mittevastavust õigusnormidele ning sisemist külge /26, lk.25/. Vaatamata terminoloogilistele erinevustele tuleb kuritegelikku käitumist vaadelda nii sisemiste kui ka teda ümbritsevate tunnuste kaudu. Siit selgub, et kuritegeliku käitumise mehhanismi peamiseks aluseks on kurjategija isiksus. Kuid seda probleemi ei tohi käsitleda liiga kitsalt. Iga inimene suhtleb teistega ja nii tekivad tema käitumise teatavad tasandid nagu: objektiivne - subjektiivne, sotsiaalne - individuaalne, välimine - sisemine /27, lk.109-112/. Siit selguvadki seosed, mida tuleb arvestada kuritegeliku käitumise mehhanismis.

Seni me vaatlesime neid tegureid, mis soodustavad kuritegelikku käitumist või kaasnevad sellega. Üldse saame me kogu kuritegeliku käitumise mehhanismi jagada kaheks: kuritegelik käitumine ise ja sellega kaasnevad tegurid. Inimese kuritegelik käitumine on protsess, mis kulgeb nii ruumis kui ka ajas ega hõlma ainult tegu, mis muudab keskkonda. Teo- le eelnevad veel psühholoogilised nähtused ja protsessid, mis määravadki õigusvastase käitumise geneesi./28, lk.31/ Kuritegelik käitumine ise jaguneb ettekavatsetud kuriteo toimepanemise puhul veel kolmeks lüliks (vt. skeem I). Need olek-

sid motiveerimine, planeerimine, täitmine. Käitumise mehhanism ettekavatsetud kuriteo toimepanemisel läbib kõik skeemil näidatud etapid.

Skeem I

Isiksuse omadused ja sotsiaalne keskkond on aga kuritegeliku käitumisega kaasnevad ning sellega tihedalt seotud nähtused. Nii võibki väita, et kuritegeliku käitumise all mõeldakse objektiivse tegelikkuse väliste faktorite ja sisemiste psüühiliste protsesside ning seisundite seost, nende vastastikust toimet, mis determineerib otsuse kuriteo toimepanekuks ning suunab ja kontrollib selle täideviimist./28, lk.30/

Tuleb hoiduda kuritegeliku käitumise mehhanismi käsitlemisest staatilisena ja isoleerituna. Seda mehhanismi tuleb vaadelda dünaamilisena, kus selle lülid on omavahel tihedalt seotud. Skeem I annabki lihtsustatud kujul pildi kuritegeliku käitumise mehhanismist, annab võimaluse näha selle elementide omavahelist sõltuvust.

Kerkib küsimus, mis momendist algab kuritegelik käitumine. Süvenedes kuritegeliku käitumise mehhanismi, selgub, et see saab tavaliselt alguse käitumise motivatsiooni defektidest, millele järgneb kuriteo enam-vähem detailne planeerimine ja otsuse vastuvõtmine. Käitumise ühiskonnavas-

tane iseloom kujuneb järk-järgult, väikestest, minimaalsetest hälvetest alates, kõrvalekaldumisena sotsiaalselt heakskiidetud käitumisnormidest, seda esiteks ja teiseks, "kriitiline punkt", kus käitumine saab ilmselt ühiskonnavastase suunitluse, võib paikneda põhjusliku seose arengu igas lülis./28, lk. 34-35/

Analüüsidest kuritegeliku käitumise mehhanismi, ilmneb, et sotsiaalne keskkond mõjustab kuritegeliku käitumise kõiki lülisid: motiveerimist, planeerimist ja ka täideviimist. Isiksuse omadused on aga seevastu kogu seda mehhanismi läbiv keskne tegur. Kui inimesel puuduks ühiskonnavastane ehk negatiivne sotsiaalõiguslik hoiak, ei saaks see mehhanism tööle hakata.

Esimeseks lüliks kuritegeliku käitumise mehhanismis on motiveerimine. See on ühelt poolt kuritegeliku käitumise sisemine geneetiline südamik, teiselt poolt õiguserikkuja isiksuse kooskõlastatud resultaat sotsiaalses keskkonnas./27, lk.105/ Motivatsioon kerkib esile inimese teadvuses ja seejärel on seda raske praktikas kontrollida, kuid ei saa väita, et seda oleks üldse võimatu teha. Inimese teadvus ja tema reaalne käitumine on tihedalt seotud ja seda saab teatud määral kontrollida.

Järgmiseks lüliks kuritegeliku käitumise mehhanismis on planeerimine. Subjekt on siin hoopis konkreetsem kui motiveerimise staadiumis. Planeerimisse kuuluvad kuriteo eesmärgi, objekti, vahendite, aja, koha kindlaksmääramine. Edasi järgneb otsuse vastuvõtmine.

Kolmas lüli kuritegeliku käitumise mehhanismis on

otsuse täideviimine. Siin on tegemist juba subjekti välise käitumisega, mis on suunatud kuriteo toimepanemisele.

§ 2 Kuriteo motiivi ja eesmärgi koht kuritegeliku käitumise mehhanismis

Uurides kuritegeliku käitumise geneesi, see tähendab vaadeldes kuritegeliku käitumise kui ajas ja ruumis kulgeva protsessi tekke ja arengulugu, ei pääse mööda kuriteo toimepanemise motiivist ja eesmärgist./11, lk.77/ Kui nüüd vaadelda, millist osa siiski motiiv ja eesmärk kuritegeliku käitumise mehhanismis etendavad, peame lähemalt vaatama selle mehhanismi esimese lüli - motivatsiooni - koostisosi. Nimelt on motivatsioonil keeruline sisemine struktuur. Seda iseloomustavad nii subjektiivsed ja objektiivsed, kui ka kuriteo motiiv ja eesmärk, kui motiveerimise struktuuri elemendid. Kui vaadelda motiivi ja eesmärki eraldi, näeme, et neist sõltub olulisel määral kuritegeliku käitumise motiveerimine ning sellega seoses ka kogu mehhanismist tulenev lõppresultaat.

Motiiv ei sisalda endas ainult välimisi (objektiivseid) ja sisemisi (subjektiivseid) käitumise põhjusi, tal on ka ajendav - regulatiivne tähtsus./28, lk.59/ Kuriteo motivatsiooni etapis tekib tihti konflikt, kus puuduvad kokku emotsionaalsed ja ratsionaalsed tasandid, see tähendab,

et konfliktid satuvad õiguskuuleka ja õigusvastase käitumise motiivid. See ei ole ainult indiviidi sisemine konflikt, vaid see on sõltuv ka välistest teguritest, sotsiaalsetest faktoritest. Samuti mõjustab seda veel eesmärk, mille poole inimene püüdleb. Motivatsioon ei osale ainult üks motiiv ja mingi kindel eesmärk. Motiveerimise struktuur koosneb harilikult motiivide ja eesmärkide kogumist, mis moodustavad erinevaid tegevuse episoodide erinevatel tasanditel. Nii saab neid tinglikult jagada kaheks: üldised ning episoodilised motiivid ja eesmärgid. Episoodilised aga on üldisest sõltuvad ja kogumist tingivad teo lõppeesmärgi elluviimise. Sama olukord kujuneb ka eesmärkidega./28, lk.64-65/

Kuritegeliku käitumise motiveerimise tervikuna võib anda selliste osadena:

- 1) käitumise välised stiimulid (ajend ja muud välised põhjused);
- 2) nende peegeldus indiviidis (talle omaste sotsiaalsete väärtusorientatsioonide ja konkreetsete sotsiaalsete hoiakute alusel) ning faktidena teadvusse ülekandmine (motiivide tajumine);
- 3) kuriteo psühholoogiline ettevalmistamine (käitumise eesmärgi ja plaani väljatöötamine)./28, lk.68/

Seda skeemi ei saa käsitleda staatilisena. Iga muudatus nii välistes ajendites kui ka individuaalsetes tingimustes muudab motivatsiooni protsessi.

Antud skeem iseloomustab kuritegeliku käitumise esimest lüli. Oluline tähtsus on kuriteo motiivil ja eesmärgil. Nendest sõltub, kas kuritegu pannakse toime või mitte ja kui pannakse, siis olulisel määral sõltub nendest kuritegelik tagajärg.

2. peatükk

KURITEO MOTIIV

§ 1 Kuriteo motiivi mõiste

Motiiv on inimest tegevusele ergutav impulss, mis on seotud teatud vajaduste rahuldamisega. Impulsid võivad olla nii teadlikud kui ka ebateadlikud. Viimaseid nimetatakse tavaliselt impulssideks. /14, lk.90-91/ Nii mõistab inimese käitumise motiive psühholoogia ta taandab igasugused käitumisaktid vajadustele. Need on aga inimese seisundid, milles avaldub tema sõltuvus eksistentsi konkreetseist tingimistest ja mis ilmneb aktiivsuse allikana. /14, lk.85/ Impulsid võivad olla normaalsed või moonutatud; loomulikud, materiaalsed või vaimsed. Vajadustega on omakorda seotud huvid - inimese tunnetuslike vajaduste emotsionaalsed avaldused./14, lk. 91/ Nii arvavad ka paljud teadlased. G.S. Sarkissov väidab, et vajadused on inimesi käituma stimuleeriv tõukejõud. Vajaduste rahuldamise protsessis esinevad nii motiiv kui ka eesmärk. Motiiv on peamiseks peegliks, milles teatud määral kajastuvad vajadused ja subjekti huvid, tema isiku sotsiaalsed

ja kõlbelised hoiakud. Kuriteo on üks psüühilise käitumise reguleerimise elementidest, mis moodustuvad vajaduste, huvide, subjekti isiksuse kriminogeensete omaduste, objektive olukorra mõjul, mis stimuleerib ühiskonnaohtliku ja kriminaalkorras karistatava teo toimepanemist./35, lk.78 - 79/ H. Kings väidab, et motiiv on teadvuse nähtus - motiivide kaudu inimene tunnetab oma vajadusi./7, lk.81/ Samal arvamusel on ka sellised teadlased nagu S. Borodin, P.Dagel, N. Baranovski, P.J. Petelin jt., kuid neil on ka mõningaid erinevusi motiivi kui psühholoogilis-õigusliku nähtuse selgitamisel. Nii täiendab S. Borodin: "Motiivi tähtsus seisab selles, et ta on psüühiliselt normaalse inimese käitumise aluseks./18, lk.24/ I.G. Filanovski arvates on motiiv teadvustatud vajadus mingiks teoks või lihtsalt tegevuse allikas, tegevust liikumapanev jõud./24, lk.441/ I. Rebane on jaganud igasuguse käitumise veel kaheks osaks: sisemine ja välimine. Motiiv on kuriteo toimepanemise sisemine teadvustatud ajend./11, lk.78/

Kriminaalõiguslikus tähenduses, nagu juba eelpool öeldud, kuulub kuriteo motiiv kuritegeliku käitumise mehhanismi 1-sse lülisse ehk motiveerimisse. Sinna kuulub ka eesmärk. Nad on omavahelises sõltuvuses ja neid ei saa tegelikkuses üksteisest eraldada. Kuid et saada selgemat ülevaadet nii motiivist kui ka eesmärgist, vaatleme neid eraldi.

Motiveerimise peamiseks elemendiks on motiiv, mis on omane nii õiguspärasele kui ka õigusvastasele käitumisele. Kuritegeliku käitumise motiive võib iseloomustada järgmiste tunnustega: sisemine, subjektiivne, ideaalne vajadus, aktuaal-

sete funktsioonide täitmise vajadus, huvid, tunded jne.; isiku intellektuaalsete, emotsionaalsete ja tahteliste omaduste ühtsus./27, lk.106/ B.J. Petelin väidab, et uurimuste tulemusteks on allpool toodud järeldused: kuriteo motiividena esinevad mitmesugused inimesed teadvuse elemendid nagu isiksuse huvid (materiaalsed, teenistuslikud, vanemlikud jne.), tunded (kättemaks, armukadedus, kadedus, vihkamine jne.), vajadused, vaated, veendumused, ideaalid, harjumused jne../31, lk.96/ Nendel motiividel on mõningal juhul väga keeruline psüühiline ülesehitus. Nad võivad koosneda kahest, kolmest või enamast inimese teadvuse elemendist. Sellest järeldub, et kuritegelikku käitumist ajendavate impulssidena esinevad mitmesugused inimese teadvuse vormid: huvid, tunded, vajadused, vaated, ideaalid, harjumused; kuriteo motiveerimise erinev tase viib erinevatele kuritegeliku käitumise tüüpidele (psühholoogilisest seisukohast vaadatuna): arvestavad, emotsionaalsituatiivsed, väliselt "motiivitud", ettevaatamatud jne../31, lk.100/

Kuid tekib küsimus, kus tuleb kriminaalõiguses vaadelda motiivi. Kirjanduses väidetakse tihti, et kuriteo motiiv ei saa olla kriminaalõigusteaduse üldosa õppimise eesmäks. Motiivi uurimine ei kuulu kriminaalõiguse üldossas, vaid kuulub kriminaalõiguse eriossas./33, lk.343/ M. Filanovski aga ei anna antud probleemile otsust kindlat vastust, vaid ütleb, et kuriteo motive ei saa enne mõista ja aru saada, kuni õpetus temast pole täielikult välja töötatud./38, lk.10/ I. Rebane toob aga motiivi ära kriminaalõiguse üldosas /11, lk.76-85/ ja seda täiesti õigustatult. Motiiv kuulub kuriteo

subjektiivse külje elementide hulka ja kuna õpetus kuriteo koosseisust kuulub kriminaalõiguse üldosa valdkonda, siis õpetus tema elementidest kuulub samuti üldossa. Ka H. Kadari toob kuriteo motiivi ära kriminaalõiguse üldosas. /6, lk. 199 - 200/

Kuriteo motiive on loetletud kriminaalõiguslikus kirjanduses palju ja neid on püütud rühmitada mitmesugustel alustel. M. Filanovski jagab motiivid kahte suurde gruppi : kuriteo motiivid ja ühiskonnaohtliku käitumise motiivid, mis viivad kuriteoni. /38, lk. 12/ Jaotamisel tugineb ta süü vormidele. M. Filanovski arvates esinevad kuriteo motiivid olenevalt sellest, kas kuritegu pandi toime otsese või kaudse tahtlusega. Teiste süü vormide juures tulevad kõne alla ühiskonnaohtliku käitumise motiivid. Ta väidab veel, et igale süü vormile on omased teatavad motiivid. Näiteks: tahtlikult toimepandud kuritegude puhul - vihkamine, ahnus, kättemaks, armukadedus jne. /38, lk. 12/ See päris nii ei ole. Võib muidugi tekkida mulje, et teatud motiivid esinevad koos tahtlikult toimepandud kuritegudega. Kuid motiivid muutuvad ja arenevad pidevalt. Nad vahetuvad isegi kuriteo toimepanemise käigus. Esineb esialgsete motiivide transformatsioon ehk motiivide täielik vahetus kuriteo toimepanemise ajal. /21, lk. 182/ Transformatsioonist ja dünaamilisusest lähtudes ei saa kuriteo motiive klassifitseerida otseselt süü vormide alusel, nagu seda tegi M. Filanovski.

Kõige diferentseeritumalt on seda teinud P.S. Dagel. /21, lk. 197-198/ Ta arvab, et motiivide klassifitseerimine peab vastama järgmistele nõuetele:

- 1) ta peab iseloomustama kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astet;
- 2) klassifitseerimisel peab olema praktilis-juridiline ja kriminoloogiline tähtsus;
- 3) ta peab rajanema kuriteo motiivide poliitilisel ja õiguslikul hindamisel ühiskonna poolt.

/22. lk.89/

Sellest lähtudes jagab ta kuriteo toimepanemise motiivid kolme suurde rühma ja need omakorda alarühmadeks ning liikideks:

I Madalad ehk ühiskonnaohtlikud motiivid:

- 1) poliitilised (riigivastased) madalad motiivid
  - a) klassivaen või kättemaks ekspluataatorlike klasside esindajate poolt;
  - b) vaen NSV Liidu või mõne muu töörahvariigi vastu;
  - c) rahvuslik või rassiline vaen või tüli;
  - d) kättemaks riikliku või ühiskondliku tegevuse eest jms.;
- 2) usulised motiivid, ebausk ja iganditest tulenevad kohalike tavade motiivid:
  - a) usuline fanatism, teiseusuliste või ateistide vihkamine jms.;
  - b) ebausk;
  - c) motiivid, mis tulenevad kohalikel tavadel põhinevate st iganditest;
- 3) isiklikud madalad ajendid:
  - a) omakasu;
  - b) huligaansed motiivid;

- c) kättemaks;
- d) seksuaalsed motiivid, mis on seotud ebaloomulike seksuaalsete vajaduste rahuldamisega;
- e) argus ja meelekindlusetus;
- f) karjerism;
- g) kadetus;
- h) lipitsemine;
- i) kuritegelikust käitumisest kaasakistus;
- j) mitmed, nn. lapselikud motiivid jt.;

II Sotsiaalselt neutraalsed motiivid, st. isiklikud motiivid, mis ei ole madalad:

- a) solvumine seoses kannatanu või muude isikute käitumisega;
- b) häbi;
- c) huvi mingite esemete või tegevuse vastu, millel pole madalat iseloomu;
- d) kaastunne ja kahjutunne;
- e) materiaalne huvitatus, millel ei ole omakasu tunnuseid jms.;

III Sotsiaalselt positiivsed motiivid:

- 1) motiivid, mis on seotud isiku poliitiliste ja sotsiaalsete huvidega:
  - a) valesti mõistetud riiklikud, ettevõtte, asutuse või organisatsiooni huvid;
  - b) plaani täitmise ja ületamise püüdlus;
  - c) riiklike või ühiskondlike huvide kaitse ühiskonnaohtliku ründe vastu;

- d) teaduslik huvi;
- e) altruism jne.;
- 2) isiklikud motiivid:
  - a) isiklike huvide ja õiguste kaitse ühiskonnaohtliku ründe vastu;
  - b) sugulus, muud sõprustunded jne..

Kuid ka sellises rühmitamises on omad puudused ning ta ei ole täielik. Näiteks: kättemaks, mille P.S. Dagel toob ära isiklike madalate ajendite hulgas, ei ole alati madal motiiv. Vaevalt, et madalaks motiiviks saab tunnistada kättemaksu reeturile./11, lk.84/

Lisaks sellele võib kuriteo motiive liigitada veel mitmetel alustel: koosseisulised ja mittekoosseisulised, vastutust kergendavad ja raskendavad motiivid jne.. Kuid olenevata sellest, millistel alustel neid jagatakse, on toimepandud kuriteod ka positiivsete motiivide mõjul siiski ühiskonnaohtlikud ja sotsiaalselt taunitavad.

Nagu me näeme, on motiive palju ja nad on erineva ühiskonnaohtlikkusega. N. Baranovski arvab, et kuritegelik käitumine võib olla esile kutsutud ühest vajadusest ja motiivist või nende kogumist. Kogumis on alati üks peamine motiiv. /17, lk.21/ Eelnevaga seoses tõusetub selline probleem nagu seda on motiivide "konkurents" ning motiivide paljusus. B.S. Volkov väidab, et inimene paneb kuriteo toime mitme motiivi mõjul./19, lk.5/ Seda mitte alati, kuid on olukordi, kus kurjategija juhindub mitmest motiivist. Igaühele neist on aga omane erinev ühiskonnaohtlikkus.

Konkureerivate motiivide hulgas tuleb eristada

motiivi, millel on suurim tähtsus. Muud motiivid jäävad aga teisejärgulisteks. Nad üksnes aitavad kaasa peamotiivile, kui seda nii võib nimetada. Nii võivad huligaansuse toimepanemisel kaasneda huligaansetele motiividele veel ka isiklikud motiivid nagu kättemaks, vihkamine, armukadedus jne. ja vastupidi. Antud olukorras tuleb võtta aluseks see motiiv, millest kurjategija peamiselt juhindus.

Kuriteo motiivil on suur tähtsus eelkõige kuriteo subjektiivse külje elemendina. Kuid kui suur on see tähtsus, selles pole nõukogude juristid veel ühisele arvamusele jõudnud. Seda kinnitab eelkõige fakt, et normatiivaktides, nimelt "Vene NFSV kriminaalprotsessi koodeksi" §-s 68 p.2 on öeldud, et juurdluse, eeluurimise ja kriminaalasja kohtuliku arutamise käigus kuuluvad tõendamisele süüdlase süü kuriteo toimepanemises ja kuriteo motiivid (§68 p.2). ENSV KrPK §-s 46 p.2 on kirjutatud, et kriminaalasja kohtuteelsel uurimisel ja kohtulikul arutamisel kuuluvad tõendamisele süüdistatava süü kuriteo toimepanemises. Neist kahest normatiivaktist lähtudes sõltuvad ka teadlaste arvamusel. P. Degel väidab, et motiiv ja eesmärk on iga teadvusliku ja tahtelise käitumise tunnus. Kuna enamik tahtlike ja ettevaatamatuse tõttu toimepandud kuritegusid on teadvuslikud ja tahtelised, esinevad neil motiiv ja eesmärk kui subjektiivse külje kohustuslikud elemendid./23, lk.41/ Ta arvab, et kui ettevaatamatuse tõttu toimepandud kuriteo puhul esinevad motiiv ja eesmärk, siis esinevad nad ka kuritegeliku hooletuse puhul, sest käitumine on siiski motiveeritav ja eesmärgistatud./23, lk.43/ B. Petelin aga väidab, et tahtlikes kuritegudes esineb kuri-

teo motiiv, ettevaatamatuse tõttu toimepandud kuritegudes aga käitumise motiiv, mis viib kuritegelikele tagajärgedele./30, lk.44/ Peaaegu samal arvamusel on ka M. Filanovski. Ta väidab, et kui ettevaatamatuse tõttu toimepandud kuriteod on tahteaktid, siis esinevad ka siin motiivid. Need on teise iseloomuga kui tahteliste kuritegude puhul. Nad on ühiskonnaohtliku käitumise motiivid, mitte aga kuriteo enda motiivid. Näiteks ettevaatamatult tulega, relvaga ümberkäimine./38, lk. 11/ V.V. Lunejev väidab, et iga ühiskonnaohtlik või õigusvastane tegu, mis on toime pandud otsese või kaudse tahtlusega, kuritegeliku kergemeelsuse või hooletusega, on tahteline ja teadvustatud. Aga iga tahteline ja teadvustatud. Aga iga tahteline ja teadvustatud tegu on motiveeritud ja eesmärgistatud, s.t. et nad pannakse toime teatud motiivi ja eesmärgi olemasolul. Kui ettevaatamatuse tõttu toimepandud kuriteo süüdlase soov ei hõlma saabuvat tagajärge, siis eristatakse kuriteo motiive ja käitumise motiive, mis objektiivselt toob kaasa ettevaatamatuse tõttu toimepandud kuritegude ühiskonnaohtliku tagajärje./27, lk.105/

ENSV KrPK § 46 annab aluse väita, et igakord ei ole kuriteo motiiv taunimisväärne ja ühiskonnaohtlik. Kuid vaatamata sellele tuleb peale süü välja selgitada ka asjaolud, mis võimaldavad järeldada põhjusliku seose esinemist isiku teo ja selle tagajärje vahel, samuti teha järeldusi süü vormi, teo motiivi ja eesmärgi suhtes./5, § 46 kom. 6/ Siit järeldub, et motiiv on kuriteo subjektiivse külje fakultatiivne element. Ta ei kuulu alati tõendamise esemete hulka, kuna Eesti NSV KrPK § 46 ei pea seda vajalikuks.

Kuriteo subjektiivne külg võib ammenduda süüga, teatavatel juhtudel tuleb tuvastada ka motiiv.

Kui kuritegu on toime pandud otsese tahtlusega, tuleb kuriteo motiiv alati välja selgitada. Selles ei kahtle keegi. Palju vaidlusi tekitab aga küsimus, kas teiste süü vormide korral on siiski otstarbekohane kuriteo motiiv kindlaks teha. Praktikas nimetatakse mõningaid kuritegusid motiivituteks, kuid kas see on õige? Uurimused on näidanud, et teatud käitumise motiive on üksnes raske tuvastada. Tegelikult on nad aga olemas. Neil on keerukas struktuur, mida ei tohi praktikas arvestamata jätta./29, lk.14/ Nn. motiivitud käitumisi saab rühmitada järgmiselt:

- 1) teod, mis on toime pandud mitteadekvaatsetel motiividel, mis on üldises vastuolus juhtumiga;
- 2) asendavad teod;
- 3) ajatatud teod.

Esimesse rühma kuuluvad sellised motiivid, mis oma laadilt on vastupidised harjumuspärastele motiividele teatavas käitumises, mis tekitavad isegi kahtluse antud inimese psüühilises seisundis. Teise rühma kuuluvad aga sellised teod, kus tegu, mida püüti toime panna, osutus teostamatuks ning seejärel isik paneb toime mõne muu teo, mis on teostatav. Kolmandasse rühma kuuluvad sellised teod, kus esialgu on tegu teostamatu. Tekib nn. frustratsiooni seisund ja hiljem, vastavalt olukorrale, teostab esialgselt kavatsetud teo./28, lk.69-75/

Analüüsides kõiki neid nn. motiivitud tegusid, leiame, et neil siiski esinevad motiivid, kuid nad ei ilmne

otseselt kuriteost. See nähtub ettevaatamatuse tõttu toimepandud kuritegudest. Erinevus tahtlikult toimepandud kuritegudest seisneb siin selles, et tahtluse korral on motiiv otseselt seotud kuriteoga, ettevaatamatuse puhul sellist otseseost ei ole. P. Dagel aga sellistel alustel motiivide vahel olulist vahet ei tee. /22, lk.39/ See oleks vajalik peamiselt kuritegude ennetamiseks ja profülaktiliste meetmete võtmiseks.

§ 2 Kuriteo motiiv ja kuriteo ajend

"Eesti Nõukogude Entsüklopeedia" annab nii motiivi kui ka ajendi kohta teatavad selgitused. Motiiv on organismi seesmine seisund, rahuldamatusest tulenev vajadus, mis ajendab rahulduse saavutamisele suunatud tegevust. /3, lk. 236/ Ajend aga on põhjus, ka motiiv või tõuge teatavaks käitumiseks. /2, lk.74/ Vaadeldes neid kahte definitsiooni, ei leia me motiivi ja ajendi vahel põhimõttelist erinevust. Selgub vaid, et ajend on motiiv ja vastupidi. Nii see muudugi olla ei saa. M. Makarov arvab, et ajend (vallandav põhjus) on kvalitatiivselt tähtsusetu lüli nähtuste määravas põhjuslikes ahelais ja selle kvaliteedil pole mitte mingisugust tähtsust tema poolt vallandatud protsessi kvaliteedi ja kvantiteedi suhtes. Ta on põhjuseks mitte peamise tulemuse suhtes, vaid tulemust väljakutsuva põhjuse alguse

suhtes või selle viimase tegevuse alguse põhjuseks. /8, lk. 164/

Nõukogude kriminaalõiguses on motiiv ja ajend kaka väga lähedast terminit. Nende peamine vahe seisneb selles, et motiiv on isiku sisemiseks tõukejõuks ning see on psühholoogia valdkonda kuuluv nähtus, ajend aga objektiivne fakt, arwab B. Petelin oma artiklis "Kuriteo toimepanemise motiivid ja eesmärgid". Ta väidab veel, et ajaliselt kuriteo motiiv ja ajend ei lange kokku: ajend võib vahetult esile kutsuda motiivi, kuid nende vahel võib olla ka ajaliselt pikk vahe. /30, lk.44/

Kui me vaatleme termineid "motiiv" ja "ajend", lähtudes filosoofiast, psühholoogiast ja kriminoloogiast, me näeme, et motiiv ja ajend on tihedalt omavahel seotud, kuid sellele vaatamata on nad erinevaid nähtusi iseloomustavad terminid. Ajend kriminoloogilises mõttes on objektiivne faktor. Sellisena mõistetud ajend kuulub kuriteo toimepanemise põhjuste hulka. Ta aitab esile kutsuda otsust toime panna kuritegu või käituda kuritegelikku tagajärge põhjustaval viisil. Ta eelneb kuritegelikule tahteaktile ja on seda valdavaks viimaseks tõukejõuks. /13, lk.138-139/

Motiiv on seevastu kuriteo sisemine, subjektiivne faktor, Motiivid on sisenised liikumapanevad jõud, mis tõukavad inimest mingi eesmärgi nimel tegutsema. /13, lk.143/

Motiivide aluseks on, nagu märgitud, inimese vajadused ja huvid. Seega ei saa ajendiks olla omakasu, armukadedus, vihkamine, kättemaks, jne. Küll võib ajendiks olla soodne olukord kuriteo toimepanemiseks. Näiteks: õisel ajal

on kaupluse üks avatud jt. Sellise olukorra võib kurjategija ka ise luua, kuid võivad olla ka muud situatsioonid, mis kuriteo toimepanemist soodustavad või hõlbustavad. Ajend on sageli juhuslik sündmus, asjaolu, mis annab tõuke teise sündmuse saabumiseks./7, lk.81/ Igal juhul kuulub ajend alati väliste faktorite hulka ega saa esineda motiivina.

Vaatamata sellele erinevusele ei kehti Nõukogude kriminaalõiguses motiivi ja ajendi vahel küllalt selget vahet. Kehtivas kriminaalõiguses esinevad väljendid "omakasu ajendil", "huligaansel ajendil". Näiteks raskendavad asjaolud tahtlikul tapmisel, mis on ettenähtud ENSV KrK §-s 101 p. 1 ja 2. Tegelikult on nad aga motiivid. Et kriminaalõiguses ei saa vahet teha motiivi ja ajendi vahel nagu seda teha hakse filosoofia-, psühholoogia- ja kriminoloogiaalases kirjanduses, seda väitis E. Real. Ta märkis põhjendatult, et kriminaalseadusandluses kasutatakse terminit "ajend" laiemas tähenduses kui mõnedes teistes distsipliinides. Ajendi mõiste hõlmab ka motiivi vallandavaid väliseid asjaolusid, mis teo toimepanemise puhul võivad esineda. /9, lk.58/

§ 3 Kuriteo motiivi kriminaalõiguslik tähendus

Iga kriminaalasja õige lahendamine sõltub väga tih-
ti kuriteo motiivist. Nagu öeldud, mõeldakse motiivi all

süüdlase poolt tunnetatud, s.t. sisemist ajendit, mis kutsub temas esile otsuse toime panna kuritegu ning on ajendiks kuriteo toimepanemise ajal. /4, lk.36/ Seda, et kuriteo motiive on mitmesuguseid, peab kriminaalasja menetlemisel alati arvestama. Kuriteo motiive tuleb kriminaalasja menetlemisel üksikasjalikult uurida ja tuvastada. Nii saame me kuriteo motiivi abil täpsemalt, igakülgselt välja selgitada kuriteo tehivolud, kergem on kvalifitseerida kuritegu, õiglasemalt ning efektiivsemalt mõista karistust, välja selgitada ja arvestada vastutust raskendavaid ja kergendavaid, koosseisulisi ja mittekoosseisulisi asjaolusid jne..

Nagu juba eelpool toodud, on raske aru saada motiivi tähendusest, eriti aga tema kriminaalõiguslikust tähendusest. Seda sellepärast, et erinevad õigusteadlased mõtestavad erinevalt lahti kuriteo motiive. See kajastub ka kriminaalprotsessi koodeksites, kus on ära toodud eeluurimise käigus ja kohtu korras tõendamisele kuuluvad asjaolud. Seal on ära näidatud, et tuvastada tuleb kohustuslikult ainult süüid. Motiivi kohta ei ole öeldud midagi. Kuid vaatamata sellele ei saa me eitada motiivi väljaselgitamise olulist tähtsust Nõukogude kriminaalõiguses.

Vaatleme nüüd motiivi kriminaalõiguslikku tähendust erinevates eeluurimise ja kohtuliku arutamise staadiumides. Seda, kuidas motiivi väljaselgitamine aitab kaasa eeluurimise, kohtuliku arutamise läbiviimisele kui ka õiglase karistuse mõistmisele, inimese ümberkasvatamisele jne.

Olulist osa etendab kuriteo motiiv kriminaal vastutusele võtmise küsimuse lahendamisel. P. Dagel väidab, et

kuriteo motiivi ei saa kurjategija vastutusele võtmisel arvestamata jätta. /23, lk.44/ Mõningatel juhtudel motiiv kergendab kurjategija vastutust. Ei saa märkimata jätta ka seda, et teatava motiivi olemasolu võib üldse välistada kriminaalvastutuse. Nii on see hädakaitse (ENSV KrK § 13) ja hädaseisundi akti (ENSV KrK § 14) korral. ENSV KrK §-s 13 on selgesti öeldud, et tegevus, millel on küll koodeksis ettenähtud teo tunnused, kuid mis pandi toime hädakaitse-seisundis, s.o. Nõukogude riigi või ühiskondlike huvide või kaitsja enese või teise kodaniku isiku või õiguse kaitsel ühiskonnaohtliku ründe vastu ründajale kahju tekitamise teel, ei ole kuritegu, kui seejuures ei ületatud hädakaitse piire. /39, § 13/ Kaitsmise motiiv ühiskonnaohtliku ründe vastu on seega hädakaitseakti õiguspärase, vältimatu tingimus. P. Dageel nimetabki sellist motiivi riiklike ja ühiskondlike huvide kaitsmise motiiviks ühiskonnaohtliku ründe vastu. /21, lk. 197-198/ Antud motiiv jääb püsima vaatamata sellele, kas ületati hädakaitse piire või ei. Analoogne olukord on ka hädakaitseiseisundi aktiga.

Olulist kriminaalõiguslikku tähtsust omab motiiv kuritegude kvalifitseerimisel. Kõigepealt, et üldse jõuda kuritegude kvalifitseerimiseni, peame välja selgitama, missugune kuriteo motiiv on peamine. Üheks raskemaks ja keerulisemaks probleemiks on kuriteo kvalifitseerimine, kui esineb motiivide paljusus ning nad konkureerivad omavahel. /19, lk. 5/ Esimeseks ülesandeks antud juhul oleks kurjategija subjektiivse mõtte ehk peamotiivi väljaselgitamine. Kõrvale ei tohi jätta ka teisejärgulisi, nn. taganttõukavaid motive,

mis aitasid peamotiivi täide viia. Näiteks huligaansuse toimepanemisel võivad kaasneda ka isiklikud motiivid nagu kättemaks, vihkamine, armukadedus jne..

Teravaks probleemiks tõusetub ka küsimus, kuidas lahendada kuriteo kvalifitseerimine siis, kui kuriteo motiiv ei ole otseselt seaduse tekstis näidatud. S. Borodin arvab, et kuriteo motiivi polegi vaja seaduses otseselt näidata, kuid arvesse tuleb võtta alati. Ta toob näiteks kaks paragrahvi, kus kuriteo motiivile ei ole otseselt osutatud. Need on huligaansus ja kerge kehavigastuse tahtlik tekitamine. Nende kvalifitseerimine oleneb motiivist, kuigi otseselt pole seda seaduses näidatud. S. Borodin väidab, et ei saa ju karistada kodanikku huligaansuse eest, kui tema käitumises puudub ilmne ühiskonda mitte austamise motiiv. /18, lk.24/ Nii see ka on. Olenevalt süüdlase tahtluse sisust ja suunitlusest, tema tegevuse motiividest ja eesmärgist ning kuriteo toimepanemise muudest asjaoludest, tuleb solvamist, peksmist ning kergete või raskete kehavigastuste tekitamist, samuti korterisisustuse lõhkumist ja muud taolist kvalifitseerida huligaansusena üksnes siis, kui süüdlase tegevus oli samaaegselt seotud ühiskondliku korra jämeda rikkumisega, mis oli süüdlasele silmanähtav ja millega väljendati ilmset lupupidamatust ühiskonna vastu. Nende tunnuste puudumisel tuleb nimetatud tegevus kvalifitseerida isikuvastaseid või varavastaseid kuritegusid ettenägevate paragrahvide järgi, kuna õigusvastased teod, mis on toime pandud isiklikel ajenditel (näiteks perekonnas või korteris sugulaste või tuttavate suhtes, põhjustatuna omavahelisest vaenulikest

suhetest, kannatanu väärast käitumisest vms.), pole kvalifitseeritavad huligaansusena, kui süüdlasel puudus tahtlus jämedalt rikkuda ühiskondlikku korda ja avaldada ilmset lugupidamatust ühiskonna vastu. /4, § 195 kom.10/

Suureks motiivist lähtuvaks vaidlusobjektiks on tahtlik tapmine raskendatavatel asjaoludel, s.o. ENSV KrK §-s 101 ettenähtud kuritegu. Paljud juristid, sealhulgas ka B.S. Volkov arvavad, et üht ja sama tapmist ei saa kvalifitseerida toimepanemise motiivist lähtudes üheaegselt VNFSV KrK § 102 (ENSV KrK § 101) mitme punkti alusel. Seda ainult siis kui kurjategija paneb toime erinevate motiividega kaks või enam tapmist. /20, lk.28/ NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 27.juuni 1975.a. määruses nr.4 "Kohtupraktikat tahtliku tapmise asjus", on öeldud just vastupidi. Tahtlikku tapmist, mis on toime pandud VNFSV KrK § 102 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkodeksite vastavate paragrahvide rohkem kui ühes punktis ettenähtud raskendavail asjaoludel, tuleb kvalifitseerida kõigi nende punktide järgi. Sellistel juhtudel ei mõisteta karistust iga punkti järgi eraldi, kuid karistuse mõistmisel tuleb arvestada mitme raskendava asjaolu olemasolu. /42, lk.385/ Antud NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi määrusest järeldub, et kurjategijat saab vastutusele võtta ENSV KrK § 101 p.1 ja 2 alusel korraga, kuid ühel ja samal tapmisel raskendatavatel asjaoludel esineb nii huligaanne kui ka omakasu ajend.

Vaidlusi on tekitanud veel küsimus ekspertiisi osatähtsusest kuriteo motiivi väljaselgitamisel. Kohtumedit- siini eksperdid nagu M.I. Raiski, A.M. Hamburg, J.S. Sapož-

nikov jt. on arvamusel, et tapmise, enesetapmise ja enesevigastamise asjades on võimalik kohtumeditiinilisel eksperdil vigastuste põhjal välja selgitada kuriteo motiiv ja eesmärk. B. Petelin väidab seevastu, et subjektiivsete kavatsuste kindlakstegemine kui ka kogu kuritegeliku käitumise motiveerimine ei saa olla kohtumeditiinilise uurimise objektiks. /32, lk.16/ Kuriteo motiiv ja eesmärk on õiguslikku laadi terminid, seega ei saa nad olla ka kohtupsühholoogilise ekspertiisi objektiks. /32, lk.17/ Nii arvab ka J.L. Petruhin. /34, lk.36/ Kuid ei tohi ka täielikult eitada kohtupsühholoogiliste ekspertiiside abi kuriteo motiivi väljaselgitamisel. B. Petelin ongi jõudnud järeldusele, et:

- 1) kuriteo motiiv ja eesmärk ei saa olla otseselt ekspertiiside (uurimise) objektiks;
- 2) ekspertiisiaktides tuleks laiemalt kasutada kaudsete asitõendite kaudu kuriteo motiivi ja eesmärgi väljaselgitamist süüdistuskokkuvõtetes ja kohtuotsustes. /32, lk.17/

Kuriteo kvalifitseerimisel on motiivil eriline tähtsus siis, kui ta on kuriteo koosseisuline tunnus. See on ka selge. Ei saa ju kodaniku käitumist kvalifitseerida ENSV KrK § 166 (ametialane võltsimine) järgi, kui dokumentide võltsimist ei pandud toime omakasu või muul isiklikul ajendil, sest see ajend on kuriteo koosseisuline tunnus. Eesti NSV kriminaalkoodeksis esineb ka selliseid normatiivakte, kus motiiv ei ole ära toodud koosseisulise tunnusena, kuid on määrav teatava kuriteo kvalifitseerimisel. Näiteks ENSV KrK § 75¹ (parandusliku töö asutuse tegevuse desorga-

niseerimine). Antud paragrahvis ei ole kuriteo motiiv otseselt ära toodud, kuid ei saa kvalifitseerida kuritegu ENSV KrK § 75¹ järgi, kui süüdlane ei soovinud oma käitumisega desorganiseerida parandusliku töö asutuse tegevust. Vastuhakkamine kinnipidamiskoha administratsiooni esindajale süüdlase soovi puudumisel desorganiseerida parandusliku töö asutuse tegevust, on kvalifitseeritav mitte ENSV KrK § 75¹ järgi vaid ENSV KrK § 182 (vastuhakkamine võimuesindajale või ühiskondlikku korda kaitsvale üldsuse esindajale või nende sundimine ebaseaduslikule teole) järgi. /4, § 75¹ kom. 1 b)

Nagu juba eelpool mainitud, on mõnedes kriminaalkoodeksi paragrahvides motiivid ära toodud, teistes mitte. Kuid nii ühel kui ka teisel juhul saame rääkida motiivist, mis kergendab või raskendab vastutust. Me saame jagada kuriteo motive nende kahe tunnuse alusel nelja rühma:

- 1) vastutust raskendavad koosseisulised asjaolud;
- 2) vastutust raskendavad mittekoosseisulised asjaolud;
- 3) vastutust kergendavad koosseisulised asjaolud;
- 4) vastutust kergendavad mittekoosseisulised asjaolud.

Viienda rühmana võib nimetada motive, mis kogumis teiste kuriteokoosseisu tunnustega välistavad kriminaalvastutuse. Neist oli eelpool juttu seoses kriminaalvastutusele võtmisega.

Kui vaadelda ainult koosseisulisi tunnuseid, siis näeme, et kuriteo motiivid on koosseisuliste asjaoludena

nimetatud ainult mõnedes paragrahvides, Vene NFSV kriminaalkodeksis ainult üheksas paragrahvis. /23, lk.42/ P. Dagel väidab, et motiivide viimisega kriminaalkodeksi paragrahvi dispositiooni, peab olema ettevaatlik. See piirab kriminaalvastutusele võtmise mahtu. Paragrahv muutub tähenduselt kitsamaks. Pealegi on inimese käitumise motive palju ja väga erinevaid. P. Dagel väidab, et otstarbekohasem on motiivid ära näidata vastutust raskendavate ja kergendavate asjaolude loetelus. See pidavat aitama diferentseerida vastutust. /23, lk.42/ See on tõesti nii. Seda me näeme ka sellest, kui me analüüsime mõnda kriminaalkodeksi paragrahvi, kus koosseisulise asjaoluna on ära toodud kuriteo motiiv. Näiteks, ENSV KrK §-s 124 (lapse riisumise või ümbervahetamine) on öeldud, "võõra lapse riisumise või ümbervahetamise eest kätemaksu, omakasu või muul isiklikul ajendil ...". Kui poleks seaduses ära toodud kuriteo motiivi, oleks antud paragrahvi maht palju avaram. Karistatav oleks igasugune võõra lapse riisumine või ümbervahetamine. Sama võib väita ka ENSV KrK § 166 (ametialane võltsimine) kohta. Kui nüüd võrrelda kahte teksti: "dokumentide ametialase võltsimise eest omakasu või muul isiklikul ajendil", või lihtsalt "dokumendi ametialase võltsimise eest", siis näeme, et kui jätame kõrvale motiivi, laieneb kriminaalvastutuse maht tunduvalt. Nii on ka Eesti NSV kriminaalkodeksi teiste paragrahvidega, kus motiivid on näidatud koosseisuliste asjaoludena. Kuid kriminaalõiguslike sätete sisu ja mõtet ei saa laiendada ja avarada lõpmatuseni. Nad muutuksid laialivalguvateks, abstraktseteks. Mida tähendaks Eesti NSV KrK § 124 (lapse riisumine

või ümbervahetamine), kui antud paragrahvi dispositsioonist välja jätta motiiv. Selgub, et see paragrahv hõlmaks igasuguse lapse riisumise või ümbervahetamise. Iga selline tegu aga ei saa olla kuritegu, kuna last võidakse riisuda ka mingil ühiskondlikult kasulikul eesmärgil. Näiteks selleks, et päästa laps julmast kohtlemisest./4, § 124 kom. 4/ Kuna esineb ühiskonnakasulik motiiv, ei saa seda tegu lugeda kuriteoks. Sellest järeldub, et ei saa kõrvale jätta kuriteo motiivi kriminaalseadusandluses koosseisulise asjaoluna. Peab aga silmas pidama, et mitte igas paragrahvis ei tohi me motiivi koosseisulise asjaoluna ära märkida. Selle tulemusena jääksid paljud ühiskonnaohtlikud teod ette nägemata või tuleks tunduvalt suurendada paragrahvide arvu kriminaalkodeksites.

Koosseisulise asjaoluna on kuriteo motiiv ära toodud kui vastutust raskendav asjaolu. Seda aga ei saa öelda kuritegude kohta, mille motiiv on mittekoosseisuliseks asjaoluks karistuse mõistmisel, nii vastutust raskendavaks kui ka kergendavaks asjaoluks. Need asjaolud on näidatud ENSV KrK §-des 37 ja 38.

Vastutust raskendavaks mittekoosseisulisteks asjaoludeks on: kuriteo toimepanemine omakasu või muul madalal ajendil. /39, § 38 p.3/ Muu madala ajendi all mõeldakse motiivi, mis on vastuolus kommunistliku moreali nõuetega (näiteks kadedus, karjerism, argus, almus, huligaansus jms). /4, §38 kom. 3/ P.S.Dageli motiivide liigituse alusel kuulaksid need vastutust raskendavad mittekoosseisulised asjaolud esimesse rühma kui madalad ehk ühiskonnaohtlikud motiiv-

vid, välja arvatud kättemaks teatavas mõttes, mis alati ei ole madal motiiv.

Vastutust raskendava mittekoosseisulise asjaoluna esineb kuriteo motiiv küllaltki selgepiirilisel ENSV KrK §-s 38 p. 3. Hoopis keerulisem on olukord vastutust kergendavate mittekoosseisuliste asjaoludega. ENSV KrK § 37 lg.1 osundab motiividele, mida tuleb lugeda vastutust kergendavateks asjaoludeks. Need oleksid: kuriteo toimepanemine raskete isiklike, perekondlike või muude asjaolude kokkusattumise mõjul (KrK § 37 lg.1 p.2); kuriteo toimepanemine tugeva hingelise erutuse mõjul, mille kannatanu on esile kutsunud oma mitteõiguspärase teoga (KrK § 37 lg.1 p.4); kuriteo toimepanemine ähvarduse, sundimise või materiaalse, teenistusliku või muu sõltuvuse mõjul (KrK § 37 lg.1 p.3) ja kaitsmise motiiv ühiskonnaohtliku ründe vastu juhtudel, mil isiku käitumine moodustab kuriteo (KrK § 37 lg.1 p.5). Kuid Eesti NSV KrK § 37 lg.2 annab kohtule võimaluse karistuse mõistmisel arvestada vastutust kergendavate asjaoludena ka selliseid motive, mis seaduses ei ole otseselt ära toodud. /11, lk.82/ ENSV KrK § 37 lg.2 ütleb, et kohtus võib karistuse mõistmisel arvestada ka kergendavaid asjaolusid, mis käesolevas paragrahvis ei ole ette nähtud. /39, § 37 lg.2/ Kuid millised need muud asjaolud on, seadus ei ütle. ENSV KrK § 37 lg.2 alusel arvestab kohtupraktika karistuse mõistmisel kergendavate asjaoludena tavaliselt positiivset iseloomustust töökohalt, senist laitmatut eluviisi, teeneid kodumaa ees, tervislikku ja perekondlikku seisundit, eluiga, kogemuste vähesust, rea kuritegude puhul

ka tööalase vilumuse puudumist. /4, §37 kom.10/ ENSV KrK § 37 lg.2 hõlmab P.S. Dageli klassifikatsiooni kolmandasse rühma kuuluvad sotsiaalselt positiivsed motiivid.

Vastutust raskendavatest ja kergendavatest, koosseisulistest ja mittekoosseisulistest asjaoludest oleneb ka karistus. Enamus kriminaalseaduse sanktsioone on relatiivsed. Nad näevad ette karistuse liigi ja selle teatavad piirid (raamid või määr, milles kohus võib valida konkreetse karistuse süüdlase jaoks). /12, lk.141/ Individualiseerides karistust, peab kohus arvesse võtma ka kõik konkreetse kuriteo vastutust kergendavad ja raskendavad asjaolud, sealhulgas kuriteo motiivid.

Seoses karistuse individualiseerimisega kerkib üles õigusnormide efektiivsuse küsimus. Siingi ei saa vaikides mööda minna kuriteo motiivist. Motiivi väljaselgitamine on hädavajalik juriidilise vastutuse õigeks kasutamiseks. /26, lk.26/ Sellest ei ole võimalik igakülgselt kindlaks teha õigusnormi efektiivsuse astet. Motiivi täpsemal määratlemisel võiks teha ettepanekuid kriminaalseadusandluse muutmiseks ja täiendamiseks.

Kuritegude profülaktika seisukohalt on kuriteo motiivil samuti oluline tähtsus. Mõnigi kord selgub tunnistajate ütluste kaudu, et kuriteo motiiv tekkis isikul juba kaua aega enne kuriteo toimepanemist. Sellele tuleks õigeaegselt tähelepanu pöörata ning kaaskodanike aktiivsel osavõtul arutada. See aitab kaasa kuritegusid põhjustavate asjaolude väljaselgitamisele, kuritegude ennetamisele ja ärahoidmisele.

3. peatükk

KURITEO EESMÄRK

§ 1 Kuriteo eesmärgi mõiste

Psühholoogias leitakse, et inimese tegevuse igasugused eesmärgid on seotud tema vajaduste ja nõudluse nivooga. Objekt, mis antud vajaduse võib rahuldada, esineb inimese teadvuses kui eesmärk./14, lk.100/ Isiksuse nõudluse nivoo määratakse aga selle järgi, millised temale tähtsaist objektidest (rasked või kerged) valib ta endale eesmärgiks./14, lk.103/ Samal seisukohal on ka õigusteadlased. G. Fjodorov arvab, et mõtte eesmärk on inimese tahte väljendus, mis on suunatud mingile soovitud tulemusele tulevikus./37, lk.6/ P. Dagel aga lisab, et see on mõtteline, kujutletav resultaat, mille poole ta püüab./23, lk.41/ Ka G.S. Sarkisov püüab omamoodi, psühholoogilistel alustel defineerida eesmärki. Ta väidab, et eesmärk - see ei ole muud kui mõte, mis väljendab inimese tahet ja on suunatud soovitud tulemuse saavutamisele. /35, lk.79/ I. Rebane aga seob eesmärgi tagajärjega ja ütleb, et eesmärk on kujutlus tagajärjest, mida kurjategija püüab saavutada. /10, lk.153/

Igasugune inimeste eesmärgistatud käitumine püüdleb teatava tagajärje ehk resultaadi poole. Käitumise eesmärk ja tagajärg tingivad teineteist ja on tihedas sõltuvuses nagu teisedki (üld)psühholoogia kategooriad - vajadused, püüdlused, huvid, motiivid jne.. Eesmärki tunnetatakse inimese te-

gevuse ettenähtud ideaalse resultaadina./12, lk.101/

Kerkib küsimus, kas eesmärk hõlmab ka kujutluse tagajärje saavutamise vahenditest või mitte. H. Kings arvab, et inimene loob kujutluse vajaduste rahuldamisest ja selle saavutamise vahenditest./7, lk.81/ Antud juhul tekkib ahel:eesmärk - vahend - tagajärg./7, lk.84/ Siit järeldub, et eesmärk ja tagajärg on kaks erinevat nähtust, kuid mitte täiesti. Võib rääkida eesmärgi ja tagajärje mittekokkulangemisest või osalisest kokkulangemisest. Osaline ühtelangemine seisneb selles, et nad praktiliselt langesid kokku, kuid eesmärgi ja resultaadi sisu seisukohalt on nad ikkagi erinevad./21, lk.184/ I. Rebane väidab selle kohta, et eesmärgi formeerumisel on kindel koht. See paikneb kuriteo subjekti käitumise motiivi kujunemise ning kuriteo toimepanemise otsuse vastuvõtmise ja selle täideviimisele asumise vahepeal./11, lk.80/ Siit ka järeldus, et kuriteo eesmärk ja resultaat ei saa sisuliselt ühtida.

Kuritegeliku käitumise mehhanismis on eesmärk nagu juba eespool märgitud, esimese lüli ehk motivatsiooni elemendiks. Eesmärgi püstitamine on käitumise geneesi uus etapp. /11, lk.80/ Ta on motiivi realiseerimise vorm. Eesmärk ise aga realiseerub teos või selle resultaadis ehk tulemuses. /28, lk.42/

Kuriteo eesmärk on käitumise regulaator, kuid sellise erinevusega, et ta väljendab subjekti vastava motiivi alusel mõtteliselt ettekujutatud ja soovitud teo resultaati, mille saavutamiseks see tegu toime pannakse./35, lk.79/ Siit järeldub, et kuriteo eesmärk on vahelülis motiivi ja tule-

muse vahel. Ta on nendega tihedalt seotud. Kuriteo eesmärk peab olema küllaldaselt motiveeritud, et jõuda resultaadini. Seega on igasugune eesmärgistatud tegevuse aluseks konkreetne motiiv./7, lk.81/

Nagu me näeme, on kuriteo motiiv ja eesmärk omavahel tihedalt seotud ning raske on mõnikord aru saada, mis on motiiv ja mis on eesmärk. Mõned filosoofid aga ei tee motiivi ja eesmärgi vahel üldse vahet./36, lk.447-448/ Samal seisukohal on ka mõned õigusteadlased nagu V.N. Orlov, A.I. Jekimov jt.. Ka seadusandluses ei tehta tihti vahet motiivi ja eesmärgi vahel. Nii on VNFSV KrK §-s 125 (lapse riisumine või ümbervahetamine) öeldud: "Võõra lapse riisumise või lapse ümbervahetamise eest, mis pandi toime omakasu eesmärgil või mõnel muul madalal ajendil". Samasugune on olukord ka VNFSV KrK §-s 175 (ametialane võltsimine). Ka siin on öeldud: "Ametialane võltsimine on ametiisiku poolt omakasu eesmärgil ja muudel isiklikel ajendeil ...". Eesti NSV kriminaalkodeksi vastavates paragrahvides aga ei ole segi aetud termineid motiiv ja eesmärk. Siin on selgesti öeldud : "... omakasu või muul isiklikul ajendil ..." /38, §124, §166/

Nõukogude kriminaalõiguses on terminid motiiv ja eesmärk omavahel tihedalt seotud kui kuriteo subjektiivse külje elemendid. Siiski on nad erinevad kategooriad, ehkki teatud juhtudel võivad kattuda. D.P. Kotov arvab, et motiivi ja eesmärgi täielik ühtelangemine võib toimuda ainult lihtsates olukordades, kus motiivi ja eesmärgi aluseks on üks käitumine, mida ta soovib selle tulemusena näha./21, lk.185/ Motiiv ja eesmärk võivad kattuda neil juhtudel, kui süüdlane

taotleb kuriteo toimepanemisega omakasu. Üldjuhul on see nii spekulatsioon (Eesti NSV KrK § 152) korral./11, lk.83/ Kuid täielikult ei saa motiiv ja eesmärk ühtida, kuna motiiv on siiski mingi konkretiseerimata ajend (selle sõna kriminaalõiguslikus tähenduses), eesmärk loob aga konkreetse tee tulemuse saavutamiseks. Ta on kuriteole suunatud käitumine. /23, lk. 41/

Nagu me teame, kuulub eesmärk kuriteo subjektiivse külje elementide hulka. Sinna kuulub ka süü. Sel alusel on nõukogude kriminaalõigusteaduses tekkinud mitmed erinevad arusaamised kuriteo eesmärgistatusest erinevate süü vormide vahel. P.S. Dagel väidab, et kuriteo eesmärk (ka motiiv) kuulub süü sisusse ning on süüst lahutamatu. Ta põhjendab väidet sellega, et kui süü kuulub kuriteo subjektiivse külje elementide hulka, siis kuriteo koosseisuliste tunnustena kaasnevad tahtluse ja ettevaatamatuse korral ka motiiv, eesmärk, afekt jt../21, lk.42/ Siit selgub, et P.S. Dageli arvates kuriteo eesmärk võib kuuluda süü iga vormi juurde, olgu see toime pandud kas otsese või kaudse tahtlusega, kergemeelsuse või hooletusega. Ta leiab, et süü hõlmab nii kuriteo eesmärki kui ka motiivi./21, lk.41/ Teisel arvamusel on aga I. Rebane. Ta jaotab kuriteo eesmärgid kahte ossa:

- 1) eesmärk, mis kuulub otsese tahtluse koosseisu;
- 2) eesmärk, kui kuriteo subjektiivse külje iseseisev, fakultatiivne element./11, lk.79-80/

I. Rebane väidab, et otsese tahtluse korral esineb nii vahetu kui ka kaugem eesmärk. Siit järeldub, et materiaalne kuritegu on otsese tahtlusega toime pandud siis, kui süüdlane

soovis oma teo ühiskonnaohtlikku tagajärge. See tagajärg on süüdlasele kas vahetu või kaugem eesmärk või siis vahend mingi eesmärgi saavutamisel./4, §8 kom.3b/ See eesmärk on süüist hõlmatud. Samuti nagu materiaalsete kuritegude puhul, esineb kuriteo eesmärk ka formaalsete kuritegude puhul, mis on toime pandud otsese tahtlusega.

Kaudse tahtluse või ettevaatamatuse tõttu toime pandud kuritegude korral see küsimus ei tõusetu, kuna neil juhtudel kuriteo toimepanemise eesmärk ei ole süüist hõlmatud./11, lk.80/ Kaudse tahtluse korral süüdlane ainult mõnab teadlikult ühiskonnaohtliku tagajärje saabumist. Antud juhul kuriteo eesmärk on olemas, kuid ta ei pea olema kuritahtlik, sest ühiskonnaohtlik tagajärg ei ole süüdlasele eesmärgina vajalik./4, §8 kom.5/ See eesmärk ei ole süüist hõlmatud ning pole ka kuriteo koosseisuline tunnus vaid subjektiivse külje iseseisev fakultatiivne element. Ettevaatamatuse tõttu toimepandud kuritegude puhul süüdlane arvab, et ühiskonnaohtlik tagajärg välditakse või ta ei näinud ühiskonnaohtliku tagajärje saabumise võimalikkust./39, §9/ Ka antud juhul on olemas kaugem eesmärk, kuid see ei ole süüist hõlmatud.

Nagu juba eelpool nägime, on kuriteo motive palju ja nad on mitmesuguse ühiskonnaohtlikkusega. Nii on see ka kuriteo eesmärgiga. Selleks, et saada mingit ülevaadet kuriteo eesmärkidest tuleb nad klassifitseerida. Paljud õigusteadlased on püüdnud seda teha mitmel alustel. G.S. Sarkisov on võtnud aluseks nii sotsiaalse kui ka koosseisulise. Ta jagab sotsiaalse suunitluse alusel kuriteo eesmärgid kolme rühma: 1) sotsiaalselt kasulikud eesmärgid;

- 2) neutraalsed eesmärgid;
- 3) kahjulikud eesmärgid. /35, lk.79/

Kuriteo koosseisulisuse alusel jagab ta kuriteo eesmärgid kahte ossa:

- 1) eesmärk, mis kuulub kuriteo koosseisu;
- 2) ei kuulu sinna.

Kuuluvuse alusel kuriteo koosseisu eristab ta kuriteo eesmärkide nelja rühma:

- 1) riigivastased;
- 2) omakasulised;
- 3) muud alaväärtuslikud eesmärgid;
- 4) eesmärk takistada ametiisikutel, ühiskonna tege-
lastel ja kodanikel ühiskonnale kasulikku -,
teenistuslikku - või ühiskondlikku tegevust või
muuta selle iseloomu ähvardaja huvides jne..
/34, lk.80/

Kuid kõige diferentseeritumalt on kuriteo eesmäärke klassi-
fitseerinud siiski P.S. Dagel. Ta on liigitanud kuriteo mo-
tiive, kuid analoogiliselt samadel alustel võib seda teha ka
kuriteo toimepanemise eesmärkidega./20, lk.197-198/ P.S. Da-
gel on võtnud aluseks, nagu juba eelpool mainitud, kolm as-
pekti: 1) liigitus peab iseloomustama kurjategija ühis-
konnaohtlikuse astet ja iseloomu;

2) peab olema praktilis-juriidilise ja kriminoloogi-
lise tähtsusega;

3) peab rajanema poliitilis-õiguslikul hinnangul.
/21, lk.89/ Nii jagab ta ka kuriteo eesmärgid kolme suurde
rühma: 1) madalad ehk ühiskonnaohtlikud eesmärgid;

- 2) sotsiaalselt neutraalsed;
- 3) sotsiaalselt positiivsed.

§ 2 Kuriteo eesmärgi kriminaalõiguslik tähendus

Eesmärk on kuritegeliku käitumise mehhanismis motiveerimise üks elemente, motiivi järel teisejärguline element. Seepärast ei ole kuriteo eesmärgil täpselt sellist tähtsust, nagu seda on kuriteo motiivil. Vaatamata sellele ei saa me eitada kuriteo eesmärgi kriminaalõiguslikku tähtsust. Tal on nõukogude kriminaalõiguses küllaltki suur ja oluline osa. Nii ei saa märkimata jätta kuriteo eesmärki koosseisulise asjaoluna kuriteo kvalifitseerimisel, samuti ka tema tähtsust karistuse mõistmisel jne.. Kuna aga kuriteo motiiv ja eesmärk selle poolest üksteisest ei erine, ei hakka me neid küsimusi siinkohal käsitlema sellise põhjalikkusega nagu seda on tehtud töö teises peatükis.

Kuriteo eesmärgid on näidatud mitmetes kriminaalkoodeksi paragrahvides. Eesti NSV kriminaalkoodeksis on kuriteo eesmärke märgitud sagedamini kui kuriteo motive (liigi neljakümnes paragrahvis). Sellega seaduseandja konkreitseerib kuriteo dispositsiooni mahtu. Nagu me juba eespool nägime, ei või kriminaalseaduste dispositsioone formuleerida liiga üldsonaliselt või abstraktselt, ega ka tarbetult

detailse osundamisega igasugustele asjaoludele ja tingimustele. Kui analüüsida Eesti NSV Kriminaalkodeksi eriosa esimese peatüki esimest osa, kus on ette nähtud eriti ohtlikud riiklikud kuriteod, näeme, et §-d 65-70, v.a. § 69 (sõjapropaganda) osundavad kuriteo konkreetsetele eesmärkidele, mida ei saa ja ei tohigi tegemata jätta, sest neid iseloomustab ühiskonnaohtlikkuse kõrgeim aste ning Nõukogude riigile ilmselt kahjulikud eesmärgid (näiteks võimuhaaramise-, riikliku- või sõjasaladuse edasiandmise-, nõukogude võimu õõnestamise või nõrgendamise-, rahvusvahelise konflikti provotseerimise-, jne.). Paragrahvi eesmärke määratlemata oleksid eriti ohtlikud riiklikud kuriteod olnud oma formuleeringult liiga üldsõnalised. Sama võib öelda ka teiste paragrahvide kohta, kus eesmärk on näidatud kuriteo koosseisulise tunnuseks. Näiteks ENSV KrK §-s 101 p.4 on öeldud: "Tahtliku tapmise eest, kui see pandi toime seoses kannatanu poolt oma teenistusliku või ühiskondliku kohustuse täitmisega ...". Antud juhul kuriteo kvalifitseerimine sõltub ainult teatava eesmärgi kindlakstegemisest. Tahtliku tapmisena, kannatanu poolt oma teenistusliku või ühiskondliku kohustuse täitmisega seoses tuleb kvalifitseerida tapmine, mis on toime pandud eesmärgiga takistada kannatanu õiguspärasest tegutsemisest teenistusliku või ühiskondliku kohustuse täitmisel./4, § 101 kom.6/ Kui puudub eespool mainitud eesmärk, ei saa antud tegu kvalifitseerida ENSV KrK § 101 p.4 järgi. Samasugusel seisukohal on ka S. Borodin. Ta väidab, et riigi- või ühiskonnategelase tapmise puhul peab olema vastav eesmärk, ilma milleta ei saa antud paragrahvi järgi vastutuse võtta./18,

lk.24/ Siit järeldub, et koosseisulise tunnusena mõjustab kuriteo eesmärk kuriteo kvalifitseerimist /37, lk.3/. Sama võib öelda ka ENSV KrK § 222 (deserteerimine) kohta. Antud paragrahv on väga lähedane §-dele 220 (omavoliline lahkumine) ja 221 (omavoliline väeosa või teenistuskoha mahajätmine). Erinevus nende vahel seisneb selles, et §-des 220 ja 221 ettenähtud kuritegude toimepanemise korral lahkub süüdlane teatavaks ajaks väeosast või teenistuskohast, mõjuva põhjuseta hilineb väeosas või teenistuskohas tagasipöördumisel, määramisel või üleviimisel. Antud juhul on äraolek ajutine. Deserteerimine korral lahkub süüdlane seevastu omavoliliselt väeosast või teenistuskohast või ei ilmu määratud teenistuskohas või väeosas sõjaväeteenistusest kõrvalehoidumise eesmärgil./4, §222 kom.1/ Nagu me näeme, sõltub antud juhul sõjaväelase käitumise eesmärgist, kas ta ei saanud ajutiselt tulla või minna sinna, kuhu ta pidi minema, või hoidus sihilikult kõrvale sõjaväeteenistusest. Vastavalt antud eesmärgile on deserteerimine tunduvalt suurema ühiskonnaohtlikkusega kui omavoliline lahkumine või omavoliline väeosa või teenistuskoha mahajätmine.

Eeltoodust järeldub, et kui me konkretiseerime mingit kriminaalõiguslikku akti teatava eesmärgiga, saame me kvalifitseerida antud akti põhjal ainult selliseid kuritegelikke käitumisi, mis on toime pandud antud eesmärgil.

Uurides kriminaalõiguslikke akte, me näeme, et teataval kindlal eesmärgil toime pandud kuriteod on suurema ühiskonnaohtlikkusega kui teised kuriteod. Selle kinnituseks vaatleme ENSV KrK § 236 (sõjapidamisvahendi üleandmine või

jätmine vaenlasele). Selle paragrahvi dispositsoonis on öeldud: "... kui need teod ei olnud toime pandud vaenlasele kaasaaitamise eesmärgil." Siin on osutatud eesmärgi puudumisele kui kuriteo kvalifikatsiooni mõjustavale asjaolule. Kui aga need teod pandi toime vaenlasele kaasaaitamise eesmärgil, vastutab süüdlane ENSV KrK § 62 lg.1 (kodumaa reetmine) järgi. Antud kuritegu on aga palju suurema ühiskonnaohtlikkusega, kui seda on ENSV KrK § 236 järgi kvalifitseeritav kuritegu, sest kodumaa reetmine kuulub eriti ohtlike riiklike kuritegude hulka. Siit järeldubki, et eesmärgistatud kuriteod on palju suurema ühiskonnaohtlikkusega kui sellised, millel puuduvad kindlad, otseselt kuritegelikud eesmärgid. Kuid kuritegeliku eesmärgi saavutamisele suunatud teod eeldavad kõigil juhtudel otsesest tahtlust./4, §8 kom.3c/ Otsese tahtlusega toimepandud kuriteod aga on alati suurema ühiskonnaohtlikkusega kui seda kaudse tahtluse või ettevaatamatuse tõttu toimepandud kuritegude puhul.

Nagu eelpool märgitud, on eesmäärke palju. Nad on oma sisult erinevad. Üht ja sama tegu võib toime panna nii sotsiaalselt kasulikel kui ka kahjulikel eesmärkidel. V.I. Lenin on väitnud, et eesmärgi ja eesmärgi vahel on suur vahe. Iga terve inimene ütleb, et hankida ostu teel röövlilt relv röövimise eesmärgil on alatu ja jälk tegu, osta aga niisamasuguselt röövlilt relv õiglaseks võitlemiseks vägivaldavarvitsejate vastu on täiesti õigustatud tegu./1, lk.20/ Samasugune olukord on ka kriminaalõiguslike sätete juures. Vaatleme ENSV KrK § 197 (auto või muu mehhaniseeritud transportvahendi ärandamine). Vaadeldava kuriteo objektiivsel küljel

on mõningaid ühiseid tunnuseid ENSV KrK §-des 88 (riigi või ühiskonna vara riisumine salajase varguse teel), 89 (riigi või ühiskonna vara riisumine avaliku varguse teel), 90 (röövimine riigi või ühiskonna vara riisumise eesmärgil), 139 (salajane vargus), 140 (avalik vargus) ja 141 (röövimine), ettenähtud kuritegedega. Erinevus nende vahel seisneb selles, et loetletud paragrahvides ettenähtud kuriteod pannakse toime võõra vara omastamise, s.t. isiklikuks kasuks pööramise eesmärgil. ENSV KrK § 197 järgi kvalifitseeritava kuriteo toimepanijal võõra vara omastamise eesmärki ei ole. Tema eesmärgiks on võõra vara ajutine kasutamine./4, §197 kom.3/

Nagu juba eespool mainitud, jaotas P.S. Dagel kuriteo motiivid kui ka eesmärgi kolme suurde rühma. Siit järeldub, et kui mingi tegu pandi toime madalal või ühiskonnaohtlikul eesmärgil, on see alati suurema ühiskonnaohtlikusega kui kuritegu, mis pandi toime sotsiaalselt kasulikul eesmärgil.

Kuna erinevatel eesmärkidel on erinev ühiskonnaohtlikkuse aste ja iseloom, sõltub sellest ka karistuse liik ja määr. M. Filanovski väidab, et kuriteo eesmärk väljendab ühiskonnaohtlikkuse astet ning peab olema kohtu poolt välja selgitatud ning avaldama mõju karistuse liigile ja määrale. Ta lisab veel juurde, et eesmärk saab olla koosseisuliseks tunnuseks ainult neis kuritegedes, mis on toime pandud otsese tahtlusega./38, lk.13/ Samal arvamusel on ka I. Rebane, kes väidab, et nii formaalsete kui ka materiaalsete kuritegude puhul, mis on toime pandud otsese tahtlusega, on omane teatav eesmärgipärasus./12, lk.4/ Kaudne tahtlus on aga

väljastatud kõigil neil juhtudel, mil eriosas kõneldakse kuriteo toimepanemisest teataval eesmärgil./4, §8 kom.3c/ Nagu me eeltoodust näeme, sõltub karistuse liik ja määr suurelt osalt kuriteo eesmärgist, kuna kuriteo eesmärk on tihedalt seotud süü vormidega, ühiskonnaohtlikkuse astme ja iseloomuga ning teiste kriminaalõiguslike nähtustega. Need mõjustavad kas iseseisvalt või kuriteo eesmärgi kaudu karistuse liiki ja määra, mis on ettenähtud kriminaalkoodeksi sanktsioonides.

Nagu eeltoodust selgub, kaasneb kuriteo vahetu eesmärk, mis on süüist hõlmatud ainult sel juhul, kui kuritegu pandi toime otsese tahtlusega. Sama võime öelda kuriteost osavõtu kohta (ENSV KrK §17). Subjektiivselt küljest eeldab kuriteost osavõtt, et igal üksikul osavõtjal oleks samaaegselt ühtne kuritegelik kavatsus ja eesmärk. Kuritegelikud kavatsused ja eesmärgid on aga omased otsesele tahtlusele./4, §17 kom.7a/ Seda kinnitab ka kohtupraktika. Kuriteost osavõttu saab kindlaks teha ainult sel juhul, kui süüdistatav, kes objektiivselt aitab kaasa kuriteo toimepanemisele, omab kuriteo vahetu toimepanijaga ühesuguseid kavatsusi, üldiseid eesmärke ja vastastikust informeeritust kuriteost./42, lk.13/ Kõigile kuriteost osavõtjaile on aga ühine eesmärk tegutseda koos kuriteo toimepanemisel. Sellele vaatamata võivad ka igal osavõtjal olla isiklikud, ühistest lahkuminevaid eesmärke. Nende eesmärkide alusel ei saa kuriteo toimepanemist mitmekesi koos lugeda kuriteost osavõtjateks.

Ei saa mööda minna ka ENSV KrK §-dest 13 (häda-

kaitse) ja 14 (hädaseisund), kus esinevad isiku tegevuses sotsiaalselt positiivsed eesmärgid. Eesti NSV KrK § 13 järgi peab kodanikul olema eesmärk kaitsta Nõukogude riigi või ühiskonna huve, enda või teiste kodanike isikut ning õigusi ühiskonnaohtliku ründe eest. Kui aga kodanik ületas häda- kaitse piire antud sotsiaalselt positiivsel eesmärgil, võet- takse see asjaolu arvesse vastutust kergendava asjaoluna. Antud juhul me näeme, et teatud eesmärgid ei suurenda teo ühiskonnaohtlikkust, vaid võivad seda ka vähendada ja tulla arvesse vastutust kergendavate asjaoludena. Seda kinnitavad ka ENSV KrK §-d 104 (tapmine hädakaitse piiride ületamisel) ja 110 (kehavigastuse tekitamine hädakaitse piiride ületami- sel). Võrreldes nende paragrahvide sanktsioone teiste, ana- loogsete paragrahvide sanktsioonidega, s.t. tapmiste ja ke- havigastuste tekitamisega, näeme, et ENSV KrK §-des 104 ja 110 on äratoodud karistuste määrad palju väiksemad kui ana- loogiliste paragrahvide sanktsioonides. Seega on antud teod väiksema ühiskonnaohtlikkusega./39, §-d 104 ja 110/

Ligikaudu samasugune olukord on ka hädaseisundi pu- hul. Sellisel juhul peab isikul olema ohu kõrvaldamise ees- märk, mis ähvardas Nõukogude riigi või ühiskondlikke huviseid või antud kodaniku või teise kodaniku isikut või õigusi.

Eeltoodust nähtub, et kuriteo eesmärk on kuriteo subjektiivse külje üheks oluliseks elemendiks, ilma milleta ei saaks me täielikku ülevaadet kuritegeliku käitumise meh- hanismi ülesehitusest ja teistest kriminaalõiguslikest näh- tustest kaasaja ühiskonnas. Selgitades välja kuriteo eesmär- gi, on meil võimalik paremini mõista antisotsiaalsete näh-

tuste olemust. Selle abil saame efektiivsemalt võidelda
selliste nähtuste vastu meie ühiskonnas.

30. aprill 1982. a. *Riis*

Julenda, nr. 2000

KASUTATUD KIRJANDUSE LOETELU

1. Lenin V.I. Sügelistest.- Teosed, 27.kd..
2. Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. 1.kd.- Tln.: S.n.,1968.
3. Eesti Nõukogude Entsüklopeedia 5.kd.- Tln.: S.n.,1973.
4. Eesti NSV Kriminaalkodeks: Kommenteeritud väljaanne.
/Koostanud Rebane I. Tln.: Eesti Raamat, 1980.
5. Eesti NSV Kriminaalprotsessi kodeks: Kommenteeritud
väljaanne. Tln.: Eesti Raamat, 1965.
6. Kadari H. Raal E. Rebane I. Nõukogude kriminaalõigus:
Üldosa. /Toimetaja Kadari H. Tln.: Eesti Riiklik Kir-
jastus, 1963.
7. Kings H. Motiivi ja eesmärgi osast kuritegeliku käitumi-
se geneesis.- TRÜ / Toimetised.- vihik, 447. Tartu:
S.n., 1978.
8. Makarov M. Materialistliku dialektika kategooriad. Tln.:
Eesti Raamat, 1973.
9. Raal E. Huligaansuse ajendi mõistest ja huligaansuse ajen-
dil toimepandud tahtliku tapmise kvalifitseerimisest.-
TRÜ / Toimetised.- vihik, 263. Tartu: S.n., 1970.
10. Rebane I. Algteadmisi kriminoloogiast. Tln.: Eesti Raa-
mat, 1975.
11. Rebane I. Kuriteo subjektiivne külg: Nõukogude kriminaal-
õigus: Üldosa: Õpetus kuriteost: II osa, 4.vihik.
Tartu: S.n. 1981.
12. Rebane I. Nõukogude kriminaalõigus: Üldosa: Sissejuhatus:
Õpetus kriminaalseadusest. Tartu: S.n., 1973.
13. Rebane I. Nõukogude kriminaalõigus: Üldosa: Õpetus kuri-

- teost. I osa. Tartu: S.n., 1975.
14. Üldpsühholoogia: Õpik pedagoogilistele institutidele. Tln.: Valgus, 1975.
  15. Маркс К. и Энгельс Ф. Из ранних произведений. М.:Изд-во полит. лит., 1956.
  16. Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии. М.: Изд-во полит. лит., 1981.
  17. Барановский Н. Исследование мотивов преступления.-Советская юстиция, 1968, № 19.
  18. Бородин С. Значение мотива преступления.- Социалистическая законность. 1962. № 6.
  19. Волков Б. "Конкупенция" мотивов и квалификация преступлений.- Советская юстиция. 1968, № 20.
  20. Волков Б.С. Мотив и квалификация преступлений. Казань: Изд-во Казанского Университета, 1968.
  21. Дагель П.С. и Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и её установление. Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1974.
  22. Дагель П.С. Криминологическое значение субъективной стороны преступления.- Советское государство и право. 1966, № 11.
  23. Дагель П. Уголовно-правовое значение мотивов и цели преступления.- Социалистическая законность. 1969, № 5.
  24. ЛГУ/Курс советского уголовного права: Общая часть т. I /Ответственный редактор Беляев Н.А. - Изд-во ЛГУ: 1968.
  25. Личность преступника. М.: Юрид. лит., 1975.
  26. Лукашева Е.А. Мотивы и поведения человека в правовой

- сфере.- Советское государство и право. 1972, № 8.
27. Лунеев В.В. Мотивация преступного поведения.- Советское государство и право, 1978, № II.
28. Механизм преступного поведения. М.: Изд-во Наука, 1981.
29. Петелин Б. Безмотивных преступлений не бывает.- Советская юстиция. 1972, № 22.
30. Петелин Б. Мотивы и цели совершения преступления.- Социалистическая законность. 1968, № 10.
31. Петелин Б.Я. Психологическая структура мотивов преступления.- Правоведение. 1978, № I.
32. Петелин Б. Роль экспертизы в установлении мотивов преступлений.- Советская юстиция. 1974, № 8.
33. Поинтковский А. Учение о преступлении. М.: Изд-во Юрид. лит., 1961.
34. Предупреждение преступлений и судебная экспертиза. М.: Изд-во Юрид. лит., 1968.
35. Саркисов Г.С. Мотив и цель преступления.- Советская государство и право. 1979, № 3.
36. Спиркин А. Происхождение сознания. М.: Б.и., 1960.
37. Федоров Г. Материалистическая диалектика о категории цели.- Вопросы философии. 1956, № I.
38. Филановский М. Мотивы и цели преступления.- Социалистическая законность. 1968, № 2.

KASUTATUD NORMATIIVMATERJALI LOETELU

39. Eesti NSV kriminaalkodeks.

40. Eesti NSV kriminaalprotsessi kodeks.

41. Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA LOETELU

42. NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 27.juuni 1975.a. Määrus nr.4. Kohtupraktikast tahtliku tapmise asjus.- Nõukogude õigus. 1975, Nr.5 .
43. Постановление Пленума Верховного Суда СССР по отдельным делам.- Бюллетень Верховного Суда СССР. 1970, № 4.

МОТИВ И ЦЕЛЬ ПРЕСТУПЛЕНИЯ.

Р е з ю м е

Человеку свойственно реагировать на какие-либо обстоятельства. В учении И.П.Павлова видно, что люди ведут себя по иному, чем другие животные в мире. Человек социализируется и он не может жить один в мире. Поведение человека исследуют многие науки, как социология, психология и другие. Они выводят, что каждый человек понимает по своему обстоятельства, которые окружают его, но поступают они при определённых обстоятельствах более или менее однообразно. Большинство людей ведут себя в пределах моральных норм.

По разному разделяют юристы и философы поведение человека. Но несмотря на это, обязательно надо учесть субъективные и объективные обстоятельства.

В механизме преступного поведения основой является личность преступника. В общем механизм преступного поведения разделяется на два: 1. преступное поведение; 2. обстоятельства, которые оказывают влияние на преступное поведение (субъективные и объективные). Преступное поведение само делится на три: мотивация, планирование, исполнение. Это, конечно, при преднамеренных преступлениях. При неосторожных преступлениях некоторые этапы отсутствуют.

Выдвигается вопрос, когда или с какого момента начинается преступное поведение. Исследуя поведение человека, видно, что это начинается от незначительных отклонений моральных норм поведения. Позже это может перерости на преступное поведение. Самое большое влияние оказывают на меха -

низм преступного поведения объективные обстоятельства. Это социальная среда.

Как мы уже говорили в преступном поведении 3 звена. В первое звено входят потребности личности, её планы, интересы, которые порождают мотивы преступного поведения. Во втором звене мотивация уже конкретизируется в план противоправного поступка. Третье звено - непосредственное совершение преступления.

Мотивация, это самое важное звено в механизме преступного поведения. Туда входят мотив и цель преступления. В этом звене ценностные ориентации личности порождают мотивы и цели преступного поведения.

Каждый человек имеет разнообразные потребности. Они отражают устойчивые требования внутренней среды организма. или внешние условия жизни. Будучи осознанными, они проявляются в форме мотивов поведения.

Многие ученые и юристы спорят об этом, как раскрыта сущность и дефинирован мотив преступления. Ребане И. считает, что мотив это внутренний осознанный повод для совершения преступления. Мотив, это предшествующий психический процесс поведения человека. Они имеют очень сложную психическую структуру.

Поднимается вопрос, в какую часть уголовного права относится мотив преступления. Некоторые думают, что это относится к особенной части уголовного права. Это неправильно. Мотив преступления идет в состав субъективной стороны преступления, а субъективная сторона преступления изучается в общей части уголовного права.

Мотивов преступлений много. Многие юристы пытались их классифицировать. Самую основательную классификацию мотивов составил Дагель П.С.. Он разделяет их на три части:

- 1). низкие или общественно опасные мотивы;
- 2). социально нейтральные мотивы;
- 3). социально позитивные мотивы.

Одно преступное поведение может быть мотивировано несколькими мотивами. Поднимается вопрос о конкуренции мотивов. Самым важным вопросом при этом является, как выявить главный мотив преступления.

Многие ученые спорят о важности выявления мотивов преступления. В УПК Эст.ССР о мотиве аналогичном в нормативном акте ничего не сказано. Многие юристы считают, что мотив преступления входит в содержание вины. Это не правильно. Мотив, это факультативный элемент субъективной стороны преступления.

В практике говорят, что бывают и такие преступления, где нет мотивов. Некоторые юристы называют их "безмотивными" поведениями. Это необоснованно. Безмотивных преступлений не бывает. У них сложная структура и их трудно выявить.

Очень близкий термин мотиву является повод преступления. Такие науки, как психология, социология, криминология разделяют термины "мотив" и "повод". Но в уголовных правилах разделяют эти термины только по существу. В терминологии они не разделяют мотива от повода. В уголовном праве считают мотивами хулиганского и корыстного повода. Они разделяют повод на два: повод и повод в расширенном смысле.

Мотив преступления имеет огромное уголовно-правовое значение. Без выявления мотива, недостаточно может быть раскрыта сущность преступления и преступности.

С помощью мотивов преступлений мы можем выявить обстоятельства совершения преступления. Они могут быть как облегчающими так и отягчающими. Это поможет нам точнее квалифицировать преступление и определения оптимального наказания за совершенное преступление. При квалификации преступлений главную роль играет выявление главного мотива преступления. Мотивы важны и тогда, когда они в нормативном акте не указаны. Если они указаны, они входят в состав преступления.

Указанием в нормативных актах мотивов преступления, законодательные органы могут конкретизировать значение нормативного акта и наоборот.

Много значит выявление мотивов преступлений и на эффективность правовых норм. На основании этого законодательные органы могут изменять уголовно-правовые акты.

В предупреждениях преступлений мотив имеет также существенное значение. Мотив можно выявить до совершения преступления. Мотив, это психическое явление и его можно выявить через поведение и речь человека. На основании этого можно ликвидировать преступление в стадии мотивации.

Цель преступления тоже связана с мотивацией преступления, а также с психикой человека. Они связаны с потребностями.

На основании цели, человек познает идеального резуль-

тата в сторону чего он стремится.

Мотив и цель тесно связаны друг с другом. На основании этого некоторые юристы не различают их. Это не так. Они покрываются только терминологически. В сущности мотив и цель разное явление.

Многие юристы полагают, что цель преступления связана с виной. Это может быть только при прямом умисле. При других формах вины, цель преступления - самостоятельный, факультативный элемент субъективной стороны.

Классификация цели преступления построена со стороны Дагель П.С. так же, как и мотивы преступления.

Со стороны уголовно-правового значения цель преступления не менее важной, чем мотив преступления. Цели преступления надо выяснять в тех же случаях, где и мотивы преступления: при квалификации преступления назначении наказания, при выявлении отягчающих и облегчающих обстоятельств и т.д.

По классификации целей преступлений видно, что одни могут быть низкие другие социально позитивные. Из этого выходит, что разными целями совершения преступления имеют разную общественную опасность.

Цель преступления тоже имеет важную роль для выявления преступлений. С помощью цели, как психического явления человека, можно определить совершение преступления и ликвидировать их уже в стадии мотивации.

30. апреля 1989 г.

Riend

SISUKORD

I ptk. KURITEGELIKU KÄITUMISE MEHHAANISM NING MOTIIVI JA EESMÄRGI KOHT SELLES	
§ 1 Kuritegeliku käitumise mehhanismi mõiste	lk. 1
§ 2 Kuriteo motiivi ja eesmärgi koht kurite- geliku käitumise mehhanismis	lk. 6
II ptk. KURITEO MOTIIV	
§ 1 Kuriteo motiivi mõiste	lk. 8
§ 2 Kuriteo motiiv ja kuriteo ajend	lk.18
§ 3 Kuriteo motiivi kriminaalõiguslik täendus	lk.20
III ptk. KURITEO EESMÄRK	
§1 Kuriteo eesmärgi mõiste	lk.31
§ 2 Kuriteo eesmärgi kriminaalõiguslik täendus	lk.37
KASUTATUD KIRJANDUSE LOETELU	lk!45
KASUTATUD NORMATIIVMATERJALI LOETELU	lk.48
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA LOETELU	lk.49
RESÜMEE	lk.50